

Семенов О. Мовний портрет наукового наставника у вимірах лінгвоперсонології /Олена Семенов //Дивослово.-2019.-№2.-С.35-39.

УДК [81:7.041.5] [001: 377.112.4] (Мацько Л.І.)

Олена СЕМЕНОГ,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри
української мови і літератури
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

МОВНИЙ ПОРТРЕТ НАУКОВОГО НАСТАВНИКА У ВИМІРАХ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

У статті зацентровано увагу на рисах мовного портрета наукового наставника, академіка НАПН України Л. Мацько, зокрема на мовній майстерності, самобутньому індивідуально-творчому стилі у вимірах лінгвоперсонології. Аргументовано доведено, що плідна авторська науково-педагогічна діяльність Л. Мацько слугує шляхетній справі виховання здобувачів наукового ступеня як майстрів педагогічної дії в інноваційній освіті.

Ключові слова: Любов Мацько, науковий наставник, мовна особистість, лінгвоперсонологія, мовний портрет.

LINGUISTIC PORTRAIT OF A SCIENTIFIC SUPERVISOR IN TERMS OF LINGUOPERSONOLOGY

Olena SEMENOH, Dr. habil., professor, Anton Makarenko Sumy State Pedagogical University

The present paper features a linguistic portrait of L. Matsko as a scientific supervisor, member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; namely, it highlights her linguistic proficiency, and unique individual artistic style in terms of linguopersonology. In a well-argued manner, it testifies to the fact that L. Matsko's fruitful activity as an author, scientist and educator serves a higher purpose of developing PhD students as experts in Pedagogy in the framework of the innovative education.

Key words: Lyubov Matsko, scientific supervisor, linguistic persona, linguopersonology, linguistic portrait.

Потужним механізмом неперервної педагогічної освіти є наставництво, менторінг, коучинг, фасилітаторство. На важливості наставництва акцентується увага в Концепції розвитку педагогічної освіти (2018). Стажування у кращих педагогічних працівників (наставників) визначено як один із видів підвищення кваліфікації.

У словниках та наукових джерелах наставником називають досвідченого фахівця, інструктора, тренера, координатора особистісного та професійного зростання, порадирика [5; 11], котрий власним прикладом спонукає до щоденної, складної, але оптимістичної праці, допомагає формувати зразки моделей поведінки, особистісної позиції, наповнює особистості студентів, аспірантів, учителів духовністю, толерантністю.

Якість формування культури наукової праці корелює з особистістю наукового наставника, обов'язки якого окреслені у «Положенні про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів». Запропонована характеристика не в повній мірі відображає щоденний правдивий науковий пошук наставника, його підтримку «наукових крил» вихованців.

«Багато запитань як професійних, так і етичного характеру постає перед молодим дослідником, але з духовною допомогою старшого керівника, наставника дослідник завжди знайде власний шлях»[6], - зазначає Л.Мацько; «важливо, не дати іншим спіткнутися, натомість навчити осяятися внутрішнім зором душі, бачити перспективу, зробити благородне діяння [8, с.98].

Любов Іванівна Мацько – керівник шанованої в Україні та за її межами наукової школи «Функціональна лінгвістика, лінгводидактика та методика української мови в середній і вищій школі», що налічує понад п'ятдесят кандидатів і докторів філологічних і педагогічних наук. Багатогранну діяльність наставника характеризує власний, неповторний стиль. Важливою є мовна індивідуальність наставника, його ідіостиль як засіб репрезентації індивідуально-авторської картини світу [4].

Ці питання досліджує лінгвоперсонологія (А.Загнітко, В.Карасик, В.Нерознак, Т.Космеда та ін.). Мовознавець Володимир Нерознак у 1996 р. запропонував таку назву інтегральній галузі психологічного й лінгвістичного знання, що опікується комплексними дослідженнями мовної особистості крізь призму аксіології та акмеології [10, с.112]. Усе це актуалізує увагу до більш детального опису мовного портрета наукового наставника, доктора філологічних наук, професора, дійсного члена НАПН України, завідувача кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова Л.Мацько Любові Іванівни Мацько.

Як показує аналіз, мікропедагогіку наставника та його відкритого середовища, функції наставництва досліджують А.Карпов, Т. Осипова та ін.; дискурсивні характеристики елітарної мовної особистості, мовленнєву поведінку особистості в різних сферах професійної діяльності, зокрема наукової, педагогічної - А.Загнітко, Т.Космеда та ін.; феномен мовної майстерності Любові Мацько у вимірах режисури педагогічної дії - Н.Голуб, Л.Кравець, Л.Струганець, О.Семенов та ін.

У межах статті на основі аналізу науково-педагогічного дискурсу Л.Мацько, наукового спілкування з Учителем, з численними учнями Любові Іванівни окреслимо риси мовного портрету наукового наставника.

Аналіз наукових праць засвідчує, що поняття «мовна особистість» у вимірах лінгвоперсонології Л.Мацько характеризує з урахуванням наявних підходів В.Виноградова, Н.Голуб, Ю.Караулова, М.Пентилюк, Л.Струганець та ін. як узагальнений образ носія мови, реального життєвого і мовного досвіду, мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і мовного смаку, мовних традицій і мовної моди; образ автора текстів зі своїм характером, інтересами, соціальними і психологічними установками.

Для вченого-наставника як мовної особистості, на переконання дослідниці, важливим є рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами

текстотворення). Самій Любові Іванівні властиве досконале, яскраве, оригінальне використання засобів загальнонаціональної мови, гармонійне поєднання загальнонаукової, лінгвістичної, філологічної і експресивно забарвленої лексики, лінгвокогнітивне продукування слів і словосполучень, що відображає риси індивідуального світобачення і світосприймання, цілісної культуромовної концепції вченої.

«Кожному з нас варто замислюватися, - пише Л.Мацько [8, 73], - чим наповнюємо внутрішній простір душі: яким розумом, інтелектом і ерудицією, благородними почуваннями, стійкістю духу, чистотою помислів, щирістю почуттів, шляхетністю виховання».

Особистість українського вченого, а особливо педагога-філолога має насамперед відзначатися українською елітарністю, - доводить Л.Мацько. Термін «українська елітарність» аналізують у своїх наукових розвідках й учні Любові Іванівни Н.Голуб, Л.Кравець, Т.Симоненко як зразок вільного володіння всіма можливостями мови і творчого її використання, еталон для наслідування у відповідному мовному колективі. Ідеться про активну, толерантну особистість, для якої властиві національний колорит, нормативність, стильова індивідуальність, чітка вивіреність відбору мовних засобів, включеність у європейський культурний контекст.

Спілкування з викладачами Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова дає можливість припускати, що мовний смак і мовну толерантність, повагу виховували у студентки Любові Недбайло (дівоче прізвище Л.Мацько) майстри слова. «Глибокі знання і своєрідна манера Люби не виставляти напоказ свою обізнаність у складних питаннях граматики, фонології, історії літературної мови привертали увагу викладачів і викликали приязнь однокурсників», – пригадує доктор філологічних наук, професор Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова Марія Яківна Плющ [3, с.51].

А дослідницька атмосфера Інституту мовознавства, настанови «унікального гуманітарія-енциклопедиста україніки і славістики, педагога-

лінгводидакта, українського інтелігента за інтелектом і станом душі» Михайла Андрійовича Жовтобрюха посприяли тому, щоб молода дослідниця гостро відчула «потребу наукової діяльності як способу самореалізації» [1] й опанувати мову як науку. Власним прикладом М.Жовтобрюх сприяв формуванню авторського словника українського професійного дискурсу Л.Мацько, і тепер вона з легкістю може розібратися «навіть у тих галузях філологічної науки, які не досліджує у зв'язку зі своєю роботою» [1].

Опікуючись становленням дослідників, Любов Іванівна надає пріоритету якісній мовній освіті, мовній культурі та мовно-етичній поведінці. Ідеться про формування профільної мотивації оволодіти тезаурусом фахового образу, вироблення власної програми мовного розвитку. Між рівнем освіченості, загальної культури і рівнем мовної культури, - зауважує Л.Мацько, існує чітка співмірність і залежність. Недбале мовлення, примітивний словник, незграбні синтаксичні конструкції, надмірні інтер'єктиви засвідчують душевну ущербність мовця, понижують не тільки естетичне враження, а й духовний вплив від такого спілкування [7-8].

Сприяє мовному вихованню особистості дослідника, наголошує вчена, українська та зарубіжна класика. Людина, яка не читає або дуже мало читає, не може по-справжньому зрозуміти і саму себе, не те, що інших, бо «слова є засобом розуміти іншого, як самого себе і розуміти самого себе так, як іншого» (О.Потебня) [12, с.68]. Обшир і контексти всього прочитаного формують у нас щораз нові смисли, підводять до народження нового знання. Краплені міркування (психологи кажуть: сліди) зливаються у ланцюжок міркувань, розвивається мовомислення і мовотворення. Мислення стає швидшим, точнішим, тобто ефективнішим, а мовлення – правильнішим і оптимальнішим для спілкування...образність мови стає формою образного бачення світу. Через емпатійне, емоційне переживання, рефлексивне пізнання духовно-моральних норм і культурних цінностей школяр /студент готується до самостійного спілкування з мистецтвом слова, формується його художньо-педагогічне мислення, відбувається творчий саморозвиток[8, с.23].

Обов'язковою рисою особистості дослідника, на глибоке переконання Л.Мацько, має бути правдивість і морально-етичні максими поведінки. Правдивий тон пов'язаний з внутрішнім простором особистості і ним зумовлюється. Важливо розвивати і зміцнювати цю рису впродовж професійного життя.

Акцентуючи на відповідальності у проведенні дослідження, Любов Іванівна дотримується вимог, зокрема, і О.Білецького. Літературознавець доводив, що до аналізу тексту слід підходити неупереджено; вивчати текст у «самому собі», з погляду його зовнішньої і внутрішньої форми; досліджувати умови появи твору і його образів: душевну організацію автора і середовище, що його сформувало; пам'ятати, що літературний образ не є чимось застиглим, він живе і видозмінюється у сприйнятті різних категорій і поколінь читачів [2, с.260].

На текстах знакових мовних особистостей Т.Шевченка, М.Грушевського, М.Драгоманова, І.Котляревського, М. Коцюбинського, Панаса Мирного, Г.Сковороди, І.Франка, Лесі Українки наставниця виховує у здобувачів наукового ступеня гречність, коректність, привітність, тактовність, уважність. В основі розкуто-невимушених і містких та лаконічних міркуваннях наукових етюдів Л.Мацько глибокі знання мовних засобів, історії, письменства. Любов Іванівна уміє зацікавити предметом розмови з першого рядка і переконливістю аргументів.

***Наприклад:** Дискусія про те, чия це у творах Котляревського мова і яка вона, не має великого значення. Певний час вважали, що Котляревський копіював рідну йому говірку, і мова його творів не виходить за межі полтавського мовлення. Ця теза правдива тільки у першій частині: основою його лінгвопрактики стала та мова, яку він увібрав з молоком матері, а не та, якою довелося служити та спілкуватися з носіями офіційної влади і культури. У другій частині – тезу легко спростувати: мова творів Котляревського зразу ж після друку їх вийшла за межі Полтавщини, бо вона з самого початку зрозуміла й мила кожному українцю, навіть зрослому в іншому говірковому середовищі [8, с.260]*

Тексти Любов Іванівни – її наукова позиція: чітка і зрозуміла.

Наприклад: Глибоко шануючи видатного вченого [Юрія Шевельова – О.С.], що надбав немало слави українському мовознавству, не можу прийняти думку Юрія Шереха, що Куліш лишився в мові самотньою постаттю. Наша літературна мова йшла широкою дорогою (і сходу, і центру, і заходу), і кожний з українських культурних діячів зробив те і стільки, на що кожний і на скільки спромігся в силу свого таланту і міру обставин. Зі спадщиною завжди так буває: на історичній дорозі щось бере час, щось люди. Самотніми посталями українських діячів робила бездержавність нашої нації...Але про Пантелеймона Куліша цього не скажеш. Він залишив не тільки слід в історії української літературної мови, а й результати [8, с.360]

Приваблює процес мислення Л.Мацько, який розгортається перед слухачами /читачами, торкаючись глибин свідомості, душі, серця. Вона говорить просто й переконливо, тепло і логічно-твердо (С.Єрмоленко).

Про мову:

Унікальність мови в її багатовимірності: мова одночасно сьогочасна і вічна, конкретно-чуттєва й загальна, матеріальна й ідеальна, фізична й духовна, індивідуальна для кожного мовця і спільна для всіх. Її суспільні функції (комунікативна, ідентифікаційна, номінативна, мислетворча, пізнавальна, експресивна, емотивна, волюнтативна, естетична, міфологічна) спрямовані на життєві потреби мовців та духовне вдосконалення колективу й особистості. Про такі суспільні функції сучасної української мови і поле їх духовного впливу важливо пам'ятати, коли Українська держава переходить від авторитарного життя до демократичного, в якому особливого значення набувають такі якості особистості, як справедливість, чесність, правдивість та близькі до цих, що складають ширший концепт духовності [8, с.19].

Про особистість:

Зростає роль особистостей як антропологічних самоцінностей («образів Божих у людській подобизні»), безмежно багатих у самотворенні і самопізнанні, самореалізаціях і саморозвитках. [7, с.3].

Міркування про предмет дослідження реалізуються через призму особистого ставлення авторки, захоплюють влучною інтерпретацією мовних фактів, глибоким проникненням у сутність аналізованих явищ.

Мова і культура - це дві семіотичні системи, що в семіотичному просторі одна одної займають значне місце і надзвичайно важливі ролі виконують у їх прагматиконах - мова у прагмакультурі, а культура у прагмалінгвістиці. Мовна ідентичність не обходиться без відповідної їй культурної ідентичності, як і культурна ідентичність обов'язково передбачає наявність мовної ідентичності, бо і мова, і культура є не

зовнішніми ознаками людини, які можна легко набути, а внутрішніми сутностями людини, складовими її свідомості, мовомислення, її мовно-культурної особистості [9, с.27].

Легко і, здається, просто (однак за цією удаваною простотою завжди проглядається титанічна праця) Л. Мацько пише про складні речі, сміливо вкраплює в науковий текст авторські новотвори (*інтелектуальна молодь, нова інтелектуальна політика, інтелектуальна еліта, наукова далекоглядність*), елементи інших стилів, чим увиразнює наукові та науково-навчальні тексти. Вражає її здібність концентрувати увагу на певному об'єкті, зосереджено, до досконалості, як ювелір шліфує дорогоцінний камінь, аналізувати факти, відточувати думку, наповнювати її емоційно-вольовою напругою, семантичною місткістю, несподіваністю асоціацій.

Інтелектуальна діяльність - це, власне, не тільки подолання опору матеріалу пізнання, а й опору душі та власного мислення, суспільних стереотипів і соціальної байдужості, матеріальної скрути й моральної та розумової інертності [7, с.5].

Посібник «Мова наша – українська», наприклад, відкриває таке звертання до учнів, студентів, учителів:

Дорогі колеги!

Мова — велика цінність. Вона виділила нас зі світу біоістот як вищих, розумних, свідомих. Вона — символ людського життя. На ній ґрунтується свідомість, мислення, особистість. Основна увага у процесі навчання має зосереджуватися на досконалому володінні живою усною мовою, сприйманні і розумінні природи і сутності мови, її поліфункціональності, ролі і значення у сучасному суспільстві.

Короткі речення і глибокий смисл. Наскрізна концептуальна ідея посібників «Українська мова в освітньому просторі», «Мова наша – українська», які написані у співдії зі своїми учнями, – формування креативної мовної особистості у сферах Я – «Відчуваю», «Думаю», «Дію, утвердження як суспільної норми позитивної мовної поведінки, стимулювання учнів, студентів реагувати мовними засобами на спектр соціальних і культурних явищ, попереджувати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів;

адаптуватися до нових умов, вирішувати нестандартні завдання; працювати у групі, в команді.

Кожний із нас, вихованців наукової школи, підтвердить: в особистості Любові Іванівни приваблює особливий тембр голосу, з приємними ораторськими переливами, стримано-емоційна манера викладу. Науковий діалог з Майстром завжди захоплює несподіваними обертами думки, зіставленнями і порівняннями, оригінальними кваліфікаціями вже відомого й умінням побачити в аналізованому мовному факті його глибинні вияви, спонукає замислитися над тим, що мова – не лише інформаційний код, це передусім душа людська, її розвиток і самовираження, розвивати мовленнєві уміння представляти власну думку в гармонії форми і змісту.

Щоб досягти виразності і неповторності індивідуального стилю, важливо, на переконання нашої наставниці, мати «на слуху» рівень розвитку сучасної української літературної мови; збагачуватися новими мовними засобами зі сфери професійного мовлення власного та споріднених фахів; помічати, як усе відображається в українській мовній картині світу; виробляти увагу до власного мовлення і повагу до бездоганного мовлення колег; дбати про природність, невимушеність мовлення; аналізувати секрети досконалості: особливості словника, тембр, синтаксичні структури; читати «з олівцем»; читати вголос і зачувати гарні зразки напам'ять.

Важливою ознакою успішного розвитку наукового наставника фахівець вважає відкритість до самого себе, до колег, «до своєї і чужих культур, до світу і часу, в якому живемо і на запити якого маємо відповідати. Відкритість особистості є необхідною передумовою самоусвідомлення і – головне – самореалізації. Відкритість надає цілеспрямованості, створює психологічний простір для емоційного осмислення істинних вартостей буття, допомагає відкрити себе в цьому світі і сповна реалізувати в ньому свій потенціал.

Отже, проведений аналіз наукових джерел, досвіду науково-педагогічного наставництва дає підстави зробити такі висновки. Значною мірою особистісно-професійний розвиток, саморозвиток, самореалізація

особистості учня, студента, аспіранта залежить від особистості педагога-наставника, котрий уміло супроводжує, динамізує процес адаптації до вимог професії.

Авторська науково-педагогічна діяльність Любові Іванівни Мацько як наукової наставниці, її українська елітарність, морально-етичні якості, відповідальність, відкритість, мовна культура, мовомислення, мовотворчість дозволяє виховувати дослідників як яскравих, інтелігентних і шляхетних особистостей, як майстрів педагогічної дії в інноваційній освіті, «навчає» сприймати мову як свою людинолюбну сутність, порадника і помічника в суспільному житті; а своє мовне вдосконалення розуміти як постійний органічний стан і поширювати це розуміння серед інших.

Література

1. Академік АПН України Любов Іванівна Мацько : Біобібліографічний покажчик /Упоряд. Н.І.Тарасова; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Наукова бібліотека. - К.: НПУ, 2005. - 30 с.; порт. - Серія «Вчені НПУ імені М.П.Драгоманова».
2. Білецький О. Об одной из очередных задач историко-литературной науки (Изучение истории читателя) / О. Білецький // Білецький О. Збір. творів: у 5-ти т. – К. : Наукова думка, 1966. – Т. 3. – С. 255–273.
3. Денискіна Г. Слова великої любові.../ Ганна Денискіна, Тетяна Ткаченко //Рідний край.-2009.-№1-С. 50-54.
4. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології : [моногр.] / Загнітко А.- Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
5. Карпов А.О. Научный наставник в исследовательском образовании [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iedtech.ru/files/journal/2013/4/karpov-tutor.pdf>
6. Кух Л. Недомовленість мови / Людмила КУХ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npu.edu.ua/index.php>
7. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу / Любов Мацько//Дивослово.-2006.-№7.-С.2-4
8. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Любов Мацько. – К. : Вид-во НТУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
9. Мацько Л. Українська мовна особистість учителя у проекції лінгвокультурологічного аналізу /Любов Мацько //Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика. Монографія / За ред. Л.І.Мацько, О.М.Семенов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. - С.7-32.

- 10.Нерознак В.П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины // Язык. Поэтика. Перевод: Сборник научных трудов. М., 1996. С. 112–116.
- 11.Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : [монографія] / Т. Ю. Осипова. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. – 412 с.
- 12.Потебня О. О. Эстетика і поетика слова /О.О.Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. - 302 с.